

مقایسه تغییرات صرفی واژگان زبان فارسی بین تلگراف قدیم و فضای مجازی (تلگرام)

مریم امین افشار (دانشجوی دکتری زبانشناسی)

Maryam-aminafshar@outlook.com

دکتر مهدی محمدی نیا (استاد راهنما)

dr.m.mohammadi.n@gmail.com

چکیده

تغییر در هر زبان در اثر عوامل مختلفی چون، تازش‌ها، تبادلات فرهنگی، تغییر در آیین‌ها و نواندیشی در علوم به وجود می‌آید. زبان ایرانیان با توجه به همین عوامل طی سال‌ها دچار تغییراتی شد. عمده‌ترین تغییرات زبان فارسی در زمینه‌های آوایی، ساختاری، واژگانی و معنایی بوده است که این تغییرات یکسان نبوده و هر سطح زبانی، شدت و ضعف‌هایی را در تغییر تجربه کرده است. به طور نمونه، تغییرات واژگانی نسبت به تغییرات آوایی، ساختاری و معنایی از شتابی بالاتر و گسترده‌تری برخوردار بوده است. این تغییرات از زمانی همگانی و فراگیرتر شد که به موازات آن‌ها در آیین و علم این سرزمین نیز تغییراتی به وقوع پیوست. بنابراین، تغییرات زبانی چون تندابی در تمام آبراهه‌ها وارد شد و تمام شاخه‌های فرعی آن را هم دربرگرفت. عمده‌ترین و آشکارترین تغییر در زبان از نوع واژگانی است. اگر تغییرات آوایی به سبب فراموشی صورت‌های پیشین آن‌ها از نظر گویندگان هر زبان پنهان مانده باشند، برای تشخیص آن‌ها گویندگان نیازمند بررسی‌های دقیق و آگاهانه‌ای در زبان خود هستند اما تغییرات واژگانی به سادگی پیش چشم مردم قرار دارند. در نتیجه آن‌ها هر تغییری در زبان را از این تغییر واژگان به خوبی درک می‌کنند. با پیشرفت روز افزون علم رشد اینترنت و برنامه‌های مجازی باعث ایجاد تغییراتی در واژگان و دستور زبان فارسی گردیده است. جستار حاضر با رویکردی تحلیلی - توصیفی به بررسی و مقایسه تغییرات صرفی واژگان در تلگراف قدیم و فضای مجازی (تلگرام و...) پرداخته است؛ نتیجه حاصل از این پژوهش یافتن اختلافات و تغییرات فراوانی در زبان و به ویژه واژگان زبان فارسی از لحاظ زبانی و دستوری، محتوایی، کاربرد و جایگاه واژگان است، که این تغییرات نشان دهنده رشد تلگراف قدیم هم‌تراز با پیشرفت تکنولوژی و تأثیرپذیری آن است.

واژگان کلیدی: تغییرات صرفی، تلگراف، فضای مجازی.

۱- پیشگفتار

زبان فارسی به‌عنوان یکی از زبان‌های کهن، زبان رسمی و ملی ایرانیان از قدیم‌الایام، توانسته است در مقابل تغییراتی که عمدتاً بر اثر مجاورت با دیگر زبان‌ها و تعاملات میان‌زبانی پدیدار می‌شود، هویت خود را محفوظ نگه دارد، اما این سابقه و قدمت، دلیلی بر آسیب‌ناپذیری آن نیست. «با ورود به عصر اطلاعات و جامعه شبکه‌ای، ما در بیشتر حوزه‌ها شاهد تحولات تکنولوژیکی گوناگون هستیم. اینترنت به مثابه رسانه جدید و یکی از مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب ارتباطات، از محدودیت‌های الگوهای چاپ و پخش در ارتباطات فراتر رفته است. از جمله پدیده‌های جدید که بر اثر ادغام فناوری‌های مختلف ارتباطی در سال‌های اخیر شکل گرفته، شبکه‌های اجتماعی مجازی است. این شبکه‌ها با عضوگیری‌های رایگان از کاربران توانسته‌اند در جریان‌سازی‌های مختلف نقشی اساسی بر عهده داشته باشند (امیرپور و گریوانی، ۱۳۹۲: ۲۴).

یکی از ویژگی‌های شبکه اجتماعی، تغییر شکل ارتباطات گفتمانی است. ارتباطات گفتمانی در زمان‌های گذشته به صورت محدود و در بسیاری از مواقع غیرممکن بود. اختراع حروف الفبا، مانند پلی، گفتار و نوشتار را به یک دیگر نزدیک کرد و آن دو را با یک دیگر آشتی داد، فاصله‌ها از میان رفت و انسان توانست، به انتقال افکار و ارسال آن برای دیگران فکر کند. زمینه ساز این نقطه عطف تاریخی، تکامل سه هزار ساله سنت شفاهی و ارتباط غیر الفبایی است که سر آغاز دگرگونی کیفی ارتباطات انسانی بود، گسترش سواد تا قرن‌ها پس از اختراع و گسترش صنعت چاپ و تولید کاغذ، به وقوع نپیوست (کاستلز، ۱۳۸۰، ۳۸۲). در پایان دهه اول قرن بیستم شبکه‌های اجتماعی و برنامه‌های مجازی نظیر فیس بوک، توئیتر و تلگرام راه‌های برقرار ارتباط بین انسان‌ها را تغییر داده است. به گفته متخصصان ارتباطات، شبکه‌های اجتماعی بیش از پیش رابطه‌های چهره به چهره را کاهش می‌دهند و در مقابل به گسترش روابط مجازی و دیجیتالی کمک می‌کنند (امیرپور و گریوانی، ۱۳۹۲: ۲۷). مجموعه این تغییرات باعث ایجاد اختلالات و بی‌نظمی‌های در حوزه زبان و گفتمان می‌گردد که سرمنشأ تغییرات واژگانی، صرفی و نحوی است.

واژگان فارسی همواره دست‌خوش تغییرات عمده گردیده است. هر روز شاهد ورود سیل واژگان جدید و بعضاً تغییر داده شده به زبان فارسی هستیم. «تعاملات گویشوران زبان فارسی با گویشوران زبان‌هایی که امروزه زبان علم، فناوری، تجارت، حقوق و دیگر عرصه‌های فعالیت‌های انسانی هستند، علاوه بر واژگان، ساختارهای نحوی و صرفی و نگارشی زبان فارسی را در معرض چالش‌های ساختاری قرار داده است» (باطنی، ۱۳۶۹:

۱۸۳). جستار حاضر با رویکردی توصیفی-تحلیلی به بررسی و مقایسه تغییرات صرفی واژگان زبان فارسی بین تلگراف قدیم و فضای مجازی (تلگرام و برنامه‌های مجازی) پرداخته است.

۲. پرسش پژوهش

امروزه تغییرات واژگانی عامل تحریف و تغییر زبان فارسی بوده است، ضرورت این امر زمانی آشکار می‌گردد که با تلگراف که در زمان قدیم عامل اصلی ارتباطات گفتمانی بوده است مقایسه شود؛ پژوهش حاضر به دنبال یافتن پاسخ مناسبی برای پرسش زیر است.
- موارد قیاس تغییرات صرفی واژگان مابین تلگراف و برنامه‌های مجازی کدام است؟

۳. پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهشگران بسیاری درباره جوانب مختلف موضوع مورد بحث قلم فرسایی نموده‌اند که به آثار برخی از آن‌ها اشاره می‌شود. نغزگوی کهن (۱۳۸۷) در مقاله‌ای تحت عنوان «نقش باز تحلیل در تغییرات صرفی زبان فارسی» به بررسی سازوکارهای مهم تغییرات زبانی پرداخته است، نتیجه حاصل از این پژوهش بازساخت واژگان متروکی است که می‌توانند جایگاه قدیمی خویش را با استفاده از بازتحلیل بازیابند. غلامعلی زاده (۱۳۹۰) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی لایه‌ها و سطوح واژگانی در وندهای زبان فارسی از نگاه صرف واژگانی» به بررسی و تحلیل انواع وندها و جایگاه صرفی آنان در واژگان پرداخته است، نتیجه این پژوهش حاکی از بیشتر وندهای زبان فارسی غیرخنثی و تکیه بر هستند؛ یعنی جایگاه تکیه را به روی خود منتقل می‌کنند. در زمینه تلگراف نیز پژوهش‌های صورت گرفته که به شرح زیر است. رجایی (۱۳۸۴) در مقاله‌ای تحت عنوان «تلگراف و انقلاب مشروطیت ایران» به بررسی تلگراف‌های مربوط به جریان مشروطیت پرداخته است و چندین نمونه از این تلگراف‌ها را به عنوان شاهد مثال بیان کرده است، نتیجه حاصل از این پژوهش اهمیت تلگراف در تسریع شدن مشروطیت ایران و تأثیر مطلوب آن است. اسمیت (۱۳۷۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «آیا پایان عصر تلگراف مورش فرا رسیده است؟» به بررسی و تحلیل تاریخچه تلگراف و بیان کاربردهای آن پرداخته است، نتیجه حاصل از این پژوهش این است که تلگراف سرآغاز یک جنبش عظیم است و با اختراع رادیو پایانی برای آن وجود ندارد.

۴. بحث کلی پژوهش

۴-۱. تأثیر فناوری و ارتباطات بر زبان فارسی

تا قبل از سال ۱۷۹۲ «کلود چاپ» (Claude Chap) فرانسوی توانست ماشینی برای ارسال ۱۹۶ سیگنال به سایر نقاط اختراع کند. «ویلیام کوک» (William Cook) انگلیسی آن را کامل‌تر کرد، اما این «ساموئل مورش» (Samuel Morse) بود که علایم تلگراف را به صورت ۳ نقطه ابداع کرد (پورمند، ۱۳۸۶: ۱۶). اختراع چاپ توسط گوتنبرگ موجب شد، انسان علاوه بر ارتباط مستقیم، به ارتباط نوشتاری دست یابد و با آغاز این مرحله، بشر به عصر کتابت یا عصر گوتنبرگ وارد شد. مک لوهان (McLuhan) معتقد است: «دنیای آدم مقیم کهکشان گوتنبرگ را دنیای خطوط مستقیم و پشت سر هم، دنیای اعتقادات به فرضیه‌های ثابت و معلوم، دنیای طبقه‌بندی‌ها، دنیایی که در آن هر چیز باید در طبقه مخصوص خود قرار گیرد و هر معلولی فقط از علت تعیین شد خود ریشه گیرد، تشکیل می‌شود» (محسنیان راد، ۱۳۶۹: ۴۸۷).

پیشرفت صنعت چاپ و رشد تکنولوژی‌های جدید، دنیای رسانه‌ها را با تغییر و تحول رو به رو کرد و با این دگرگونی، رسانه‌ها این توانایی را یافتند که اطلاعات را در سطح گسترده‌ای منتشر کنند و انفجاری در رابطه با کمیت اطلاعات ایجاد کنند. وجود مطبوعات چاپی و الکترونیک/رادیو و تلویزیون/رسانه‌های جدید الکترونیکی (از قبیل: ماهواره، اینترنت، چند رسانه‌ای‌ها) نشانگر اشتهای سیری ناپذیر انسان برای رسیدن به وضعیت مناسب از ارتباط است. به اعتقادی مانوئل کاستلز، تنوع یافتن شیوه‌های ارتباطی و به هم پیوستن همه رسانه‌ها در یک متن دیجیتالی یا چند رسانه‌ای، امکان ناپذیری کنترل امواج ماهواره‌ها و ارتباطات کامپیوتری، باعث شده که تمامی جبهه‌های سنتی نظارت دفاعی در جهت مسدود کردن مرزهای سیاسی و فرهنگی محو گردد (کاستلز، ۱۳۸۰: ۳۸۲). در این میان، نقش رسانه‌های قدرتمندی چون رادیو و تلویزیون، مطبوعات و روزنامه‌ها در گسترش و تواناسازی دامنه واژگان زبان فارسی و با تضعیف آن از طریق معادل‌سازی یا کاربرد واژگان زبان‌های بیگانه بسیار مهم است. البته تحولات قاعده‌مند زبانی را نمی‌توان نادیده گرفت و انکار کرد. زبان‌شناسان توصیفی معتقدند که هیچ‌گاه نمی‌توان از تحولات زبانی، به‌ویژه در زبان گفتاری توده مردم جلوگیری کرد در این زمینه می‌نویسد: «زبان مانند ارگانیسم زنده‌ای است که پیوسته در حال دگرگونی و تغییر است. کسانی که گذشته زبان را ملاک ارزیابی و قضاوت درباره صورت فعلی آن قرار می‌دهند، در واقع تحول زبان را انکار می‌کنند و می‌کوشند از تحول آن جلوگیری کنند ولی این تلاشی است بیهوده و عبث که همیشه به ناکامی می‌انجامد؛ زیرا شناکردن برخلاف جریان آب است (باطنی، ۱۳۶۹: ۱۸۳).

با همه دگرگونی‌های مثبت و امیدبخشی که در قرن اخیر در زبان فارسی ایجاد شده است تا این زبان ساده‌تر، پویاتر و در حوزه‌های مختلف کاربردی خود کارآمدتر باشد، نه تنها هنوز از سردرگمی‌های گذشته کاملاً رها نشده و به سامانمندی و درجه معیاری دلخواه و شایسته فرهنگ و

تمدن ایران زمین نرسیده است، بلکه با آشوب‌های تازه‌ای نیز روبه‌رو شده که غالباً دست‌پروردهٔ کسانی است که یا عرب‌مآب‌اند یا فرهنگی‌مآب. در این زمینه، جلیل دوستخواه در مقالهٔ خود با عنوان «زبان فارسی از آشوب تا سامان ۱۵» می‌نویسد: «از یک‌سو کسانی را می‌بینیم که گویی زمان‌سنج خود را به چاه انداخته باشند! اینان بی‌پروا به بایستگی‌ها و نیازهای زمانه، هنوز هم پا بر جای پای پیشینیان می‌گذارند و ره چنان می‌روند که رهروان رفتند!» و همچنان عربی‌مآبی و پیچیده‌نویسی را مایه فخر خود می‌شمارند و نه تنها در میهن که گاه در جای دوری چون آمریکا هم در پایگاه استاد زبان و ادب فارسی، علامه‌بازی درمی‌آورند...» (دوست خواه، ۱۳۹۲: ۵).

امروزه مکتوبات الکترونیک، حوزه گسترده‌ای را دربرمی‌گیرد و فرآیند (کامپیوتریزه شدن) به تدریج تمامی مراحل تولید را شامل می‌شود. ارسال مطالب خبری یا مقالات، انتقال مطالب از طریق شبکه، ترکیب و ادغام مطالب، وارد کردن عکس و نمودار، صفحه‌بندی و در نهایت چاپ، نشر و توزیع و... این فرآیند موجب از بین رفتن بسیاری مشاغل شده است و در عین حال، کیفیت مادی تولیدات را ارتقا بخشیده است (محسنی، ۱۳۸۰، ۱۲۴).

شبکه اینترنت، ستون فقرات ارتباطات کامپیوتری جهانی در دهه ۱۹۹۰ است، چرا که به تدریج، بیشتر شبکه‌ها را به یکدیگر متصل ساخت، صاحب نظران اعتقاد دارند که این شبکه می‌تواند در اوایل قرن بیست و یک، صدها میلیون کاربر را به خود جذب کند. متخصصان معتقدند که از لحاظ فنی، اینترنت خواهد توانست، روزی ۶۰۰ میلیون شبکه کامپیوتری را به یکدیگر متصل سازد؛ در حالی که در نخستین مراحل توسعه در سال ۱۹۷۳، تنها ۲۵ کامپیوتر به این شبکه متصل بود، در دهه ۱۹۷۰ حدود ۲۵۶ کامپیوتر و در اوایل ۱۹۸۰ با ارتقای قابل توجه این شبکه ۲۵ شبکه با چند صد کامپیوتر ابتدایی و چند هزار کاربر به آن متصل بودند (کاستلز، ۱۳۸۰، ۴۰۲). البته، اینترنت تنها یک بانک اطلاعاتی نیست، بلکه گسترده‌ترین و بااهمیت‌ترین شبکه کامپیوتری جهان است و شاید نمونه‌ای اولیه از بزرگراه‌های اطلاعاتی ربع اول قرن بیست و یکم باشد. اینترنت در حکم مخزنی از اطلاعات خوب و بد، زشت و زیبا، اخلاقی و غیر اخلاقی تلقی می‌شود (محسنی، ۱۳۸۰، ۷۲). با اتصال به شبکه اینترنت می‌توان با افرادی که فرسنگ‌ها دورتر از ما هستند، ارتباط برقرار کرد؛ از هر نقطه در دنیا اطلاعات سیاسی، اقتصادی، و هنری مورد نیاز را بدست آورد؛ از فعالیت‌های علمی آگاه شد؛ وارد کتابخانه‌ها شد و کتاب مورد نظر را مطالعه کرد و ده‌ها و صدها کار دیگر می‌توان انجام داد که در گذشته امکان‌پذیر نبوده است. یکی از اصطلاحات در جهان اینترنت چند رسانه است.

اصطلاح چند رسانه، بیان‌کننده فرآورده یا خدمتی است که در پرتو ترجمه، به زبان انفورماتیک، داده‌هایی را که معمولاً به شکل جداگانه مورد بهره‌برداری قرار می‌گرفتند (مانند متن، صدا، ویدئو، عکس، تصویر و طرح)، با یک دیگر پیوند می‌دهد (محسنی، ۱۳۸۰، ۱۲۲). چند رسانه‌ای‌ها، رسانه‌هایی تعاملی هستند، یعنی مخاطبان فعال هستند و در قبال دریافت پیام می‌توانند، پاسخ‌گو باشند. در نتیجه چند رسانه‌ها یا رسانه‌های ادغام شده، بیان‌گر شیوه‌ای هستند که از سوی آن تعاملی صورت خواهد پذیرفت. چند رسانه‌ها برخی عناصر زیر، و نه لزوماً همه آنان را دربرمی‌گیرد. تصاویر ویدئویی کاملاً متحرک، اشکال ثابت، نقاشی‌های متحرک، گرافیک‌های کامپیوتری، متن و صدا. افزون بر آن، این موارد از یک پایگاه فناوری که عموماً و نه همیشه یک کامپیوتر است، توزیع می‌شود. چند رسانه‌ها موجب احیای متن یک بعدی، با اشکال و اصوات تولید شده از سوی کامپیوتر خواهند شد (همان: ۲۲۱).

۲-۴. تغییرات صرفی واژگان

واژگان (lexicon) به بخشی از دستور زبان اطلاق می‌شود که حاوی مجموعه واژه‌ها در ذهن اهل زبان است. هر کدام از واژه‌ها در واژگان ذهنی دارای اطلاعات واجی، صرفی، نحوی و معنایی منحصر به فردی است و با هیچ قاعده‌ای نمی‌توان اطلاعات واژگانی را صورت‌بندی کرد و این اطلاعات از جمله توانش زبانی اهل زبان به حساب می‌آید (چامسکی، ۱۹۶۵: ۸۷). تصریف ناظر بر رابطه یک واژه با صورت‌های گوناگون آن در بافت‌های مختلف نحوی است. در تصریف، کلمهٔ جدید به وجود نمی‌آید. تصریف در بیشتر مقوله‌های دستوری رخ می‌دهد. مطابقت از نظر شخص، شمار، حالت و جنس نیز در حوزهٔ تصریف قرار می‌گیرد (نغزگوی کهن، ۱۳۸۷: ۳). در بعضی تغییرات صرفی، سخنگویان ساختار تاریخی و اولیهٔ کلمه یا کلماتی را نادیده می‌گیرند و برای آن‌ها ساختار ثانویه و کاملاً متفاوتی قائل می‌شوند و از این راه، کلمات یا تک واژه‌های جدیدی پا به عرصهٔ وجود می‌گذارند. برنامه‌های مجازی که بیشترین تسلط ارتباطات کلامی هستند به دلیل استفاده بی‌رویه به مرور زمان جای مکالمات تلفنی را می‌گیرند و صورت نوشتاری رشد بیشتری از مکالمات را به خود اختصاص داده است. در این برنامه‌ها به دلیل ناآگاهی، کم‌سوادی و دقت پایین یا سرعت بخشیدن بعضی کلمات را به صورت اختصار بیان می‌کنند یا آن را از دایرهٔ واژگان خویش حذف می‌کنند پژوهش حاضر با در نظر گرفتن دو صورت از این ارتباطات کلامی (تلگراف و تلگرام) را مورد مقایسه قرار داده و صورت درست این کلمات را سرلوحه کار خویش قرار داده است.

۳-۴. تلگراف در ایران

خطوط تلگراف در ایران به سال ۱۲۳۴ هجری شمسی بیش از یک دهه بعد از اروپا و آمریکا مابین کاخ گلستان و مدرسه دارالفنون کشیده شد و با توجه ویژه ناصرالدین شاه به سرعت توسعه یافت. انگلیس که در آن زمان به دنبال تکمیل خط تلگراف اروپا به هندوستان بود برای کشیدن خط تلگراف در ایران پیش قدم شد و در سال ۱۲۴۱ هجری شمسی با دولت ایران قراردادی منعقد کرد. بر اساس این قرارداد یک رشته سیم از راه

مدیرانه به خانقین کرمانشاه، همدان، تهران، اصفهان، شیراز، کرمان و بندر بوشهر کشیده شد و علاوه بر این خطوط با عقد قراردادی دیگر در سال ۱۲۴۴ هجری شمسی خط تلگراف به سوی اروپا و شبه‌قاره هند پیوند خورد (قایم مقامی، ۱۳۵۱: ۷۶). در پژوهش حاضر سعی بر آن است تا رشد تلگراف و تغییرات آن را با حضور برنامه‌های مجازی تحلیل کرد؛ در واقع تغییرات تلگراف در روند زمانی باعث به وجود آمدن تحولاتی در واژگان و زبان شده است. در موارد زیر می‌توان این تحولات را در چندین محور بررسی کرد.

۵. مقایسه چند وجهی تلگراف و برنامه‌های مجازی

۵-۱. زبانی و واژگانی

زبان به کار رفته در تلگراف مورش نام داشت؛ در ایران تعداد کمی از افراد این توانایی را در بازشناخت این زبان داشته‌اند به گونه‌ای که یک تلگرافچی در یک طرف خط و یک تلگرافچی دیگر در طرف دیگر خط می‌نشستند و این زبان را ترجمه می‌کردند و برای گیرنده می‌فرستادند؛ در واقع تلگرافچی بودن یک نوع مهارت بود که شغل هم محسوب می‌گردید (فرنقی زاده، ۱۳۹۴: ۳). در تلگراف‌های که به خط فارسی درآمده است؛ واژگان با اصول و قواعد دستور زبان فارسی چینش شده است. در نمونه زیر به نوعی تلگراف که مبنی بر تبریک به مناسبت میلاد مولای متقیان علی بن ابی‌طالب است اشاره شده است. در این تلگراف زبان و انشایی فاخر و پرنفخ مشاهده می‌گردد. به کار بردن واژه‌های هم‌چون پیشگاه مبارک، اعلیحضرت، جان نثار را می‌توان به عنوان یک انشای بی‌نقص و مودبانه به کار برد که ارادت خاص خویش را نشان داده است. زبان این اثر بسیار رسمی و محترمانه است؛ امری که مختصر، کوتاه و حاوی مضمونی پرمغز و اندیشه فراوان است.

«پیشگاه مبارک اعلیحضرت همایون شاهنشاهی - طهران

جان نثار افتخار دارد میلاد سعادت بنیاد مولای متقیان حضرت علی بن ابیطالب (ع) را از طرف خود و عموم کارکنان آستان قدس رضوی به پیشگاه مقدس اعلیحضرت همایون شاهنشاه عظیم الشان ایران، مقام تولیت عظمی از صمیم قلب تبریک و تهنیت معروض دارد و در جوار بارگاه ملکوتی حضرت ثامن الائمه علیه آلاف التحیه و الثناء دوام سلامت و سعادت و مزید عزت و عظمت ذات اقدس شهبازی و خاندان سلطنتی را از درگاه ایزد یکتا همواره مسئلت نماید تا ملت بزرگ ایران در سایه همایون این شهپار عادل مهربان به آرزوی خود برسد.

نیابت تولیت عظمی و استاندار خراسان - جان نثار سپهبد امیر عزیزی» (رجایی، ۱۳۸۴: ۱۵).

در این سال‌ها فناوری ارتباطات دچار دگرگونی‌های اساسی شده است و امروز بیشتر مردم از شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه هم‌چون تلگرام استفاده می‌کنند. این شبکه‌ها سبک زندگی را تغییر داده است. اگر دیروز هر کسی زبان تلگراف را نمی‌دانستند امروزه همه زبان تلگرام را می‌دانند؛ حتی با ارسال یک استیکر احساس خود را به فردی در خارج از کشور که زبان مکالمه مشترک نیز ندارند اعلام می‌کنند و او به راحتی آن را درک می‌کند.

ادمین، فالوئر، پست، پروفایل، فرند، کامنت، لایک، اینویت، لفت، جوین، تگ، سِند و تعداد زیادی از واژه‌های دیگر به آشناترین و پرکاربردترین واژگانی تبدیل شده‌اند که ایرانی‌های عضو شبکه‌های اجتماعی و شبکه‌های پیام رسان تلفن‌های همراه از آن‌ها استفاده می‌کنند و آن‌ها را حتی در متن‌های رسمی بیرون از فضای مجازی هم به کار می‌گیرند (فرنقی زاده، ۱۳۹۴: ۳).

تغییرات این واژگان در این میان، هویت فرهنگی کاربران را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ به گونه‌ای که کاربران شبکه‌های اجتماعی و به ویژه جوانان، از یک طرف به مظاهر فرهنگ بیگانه غربی، و از طرف دیگر بی‌تفاوتی نسبتاً شدید به مسایل و علایق فرهنگی خود تمایل پیدا می‌کنند. از این رو به نظر می‌رسد، در مرحله بعد، این نسل برای تداوم زبان فارسی به عنوان مؤلفه اصلی هویتی و فرهنگی تمایلی نداشته باشند. ریشه‌های این نوع از آسیب‌پذیری زبانی را البته باید در نوعی خودباختگی فرهنگی و تمدنی در بخش‌هایی از جامعه جست و جو کرد که هرچند تازگی ندارد، اما اکنون بیم آن می‌رود، که زبان فارسی را با چالشی جدی مواجه کند. چنانکه به گفته یکی از دغدغه‌مندان این عرصه، در صورت بی‌توجهی، بدترین ضربه ممکن را خواهیم خورد و بلایی بر سر این زبان خواهد آمد که سرنوشت نیشابور در حمله مغول، پیش آن هیچ است (امیدوار و همکاران، ۱۳۸۱: ۶).

۵-۲. مغایرت‌های محتوایی

تلگراف زندگی بشر را دگرگون کرد و برخی از متفکران آن را حتی مهم‌تر از اینترنت می‌دانند. محتوای تلگراف عموماً بیان تبریک و تسلیت با رعایت ادب و احترام بوده است. البته باید در نظر داشت که تلگراف‌های که در زمان قدیم بیان شده است حاوی اخبار مهم و محرمانه بوده است که اکثراً به زبان رمزی بیان می‌گردیده است. نمونه این تلگراف‌ها بیشتر به زمان مشروطیت بازمی‌گردد که در جریان‌های سیاسی بین رجال دولتی رد و بدل می‌شده است. در نمونه زیر به نامه‌ای اشاره شده که درباره سخنان متناقض یک واعظ با ساواک اشاره شده است؛ این تلگراف حامل یک پیام محرمانه است.

«خیلی محرمانه

طبق اطلاع واصله از خمین. ساعت ۹/۱۵ روز ۱۳۴۴/۱۰/۱۵ آقای بزرگ بنیادی واعظ در مسجد جامع خمین ضمن بیاناتی بر خلاف مصالح کشور نموده که بلافاصله به شهربانی محل احضار و بنا بر تقاضای فرمانده از محل به ساواک اراک معرفی می‌گردد» (رجایی، ۱۳۸۴: ۱۵).

در این تلگراف عنوان خیلی محرمانه قید شده است که تأیید خصوصی بودن محتوای تلگراف در زمان‌های گذشته بوده است. اما تلگرام امروزه حاصل هماهنگی و همکاری گروه‌های مختلف است و مطالب محرمانه‌ای از قبیل اجتماعی و سیاسی جایگاه کم‌تری را به خود تعلق داده است. بیشترین محتوای تلگرام امروزه بیان مکالمات شخصی بین دو نفر یا ایجاد گروه‌های فامیلی یا دوستان است و اطلاعات شخصی در آن رد و بدل می‌شود. یکی دیگر از موارد تفاوت از لحاظ محتوایی اخلاق و شئون اجتماعی است. «رعایت اخلاق نخستین و مهم‌ترین اصل حضور در این فضای جدید که در همه زبان‌ها و همه ادیان مشترک است. اگر دیروز تلگرافی‌ها رعایت اخلاق را می‌کردند و اسرار مردم را به راحتی فاش نمی‌کردند، امروز نیز تلگرامی‌ها باید اخلاق را رعایت کنند و اسرار مردم را فاش نکنند؛ زبان و زمان تلگراف به زبان و زمان تلگرام تغییر یافته اما آن‌چه در همه دوران‌ها ثابت می‌ماند رعایت اخلاق و ادب است» (فرنقی زاده، ۱۳۹۴: ۳).

از سوی دیگر فضای شبکه‌های اجتماعی و سایر فضاهای چت گونه چون هنگ اوت، گوگل تاک، وایبر، واتس اپ، بی تاک، و... قبل از آنکه فضای نوشتن باشند. فضای گفتن است، و فضای گفتن قبل از آنکه دغدغه درست نوشتن داشته باشد، دغدغه فهمیده شدن دارد، پس طبیعی است که افرادی با احساسات و عواطف و سعی در نشان دادن لحن کلام دارند از زبان محاوره و کوچه استفاده کنند و دقت کمتری نسبت به املای درست کلمات نشان بدهند و با دقت و توقف در ظاهر کلمات را مانع بیان راحت و روان احساسات خود بدانند (همان: ۳). ذکر این نکته نیز ضروری است که گاهی در شبکه‌های مجازی جایگاه و بستر استفاده از کلمات چنان جابجا می‌شوند که شخص ادبیات یک گروه دوستانه غیر رسمی را به راحتی در گروه رسمی و مختلط به کار می‌برد و دقت نمی‌کند که این می‌تواند به منزله بی‌حرمتی یا تمسخر افراد تلقی شود.

۳-۵. کاربرد تلگراف و تلگرام

اختراع تلگراف به وسیله مورس، صنعتی کاملاً نو پدید آورد که علاوه بر ایجاد فرصت‌های فراوان، برای نخستین بار موقعیت شغلی آبرومندی برای زنان در خارج از خانه به عنوان تلگرافچی فراهم کرد. تلگرام، شیوه کسب و کار و روش زندگی افراد را دگرگون کرد. بسیاری از سازمان‌های بزرگ، تلگرافخانه‌های متعلق به خود را داشتند (اسمیت، ۱۳۷۸: ۳۰). بارزترین نمونه کارایی تلگراف مربوط به حادثه برخورد تایتانیک با کوه یخ در شب ۱۴ آوریل ۱۹۱۲ و به دنبال آن؛ غرق شدن کشتی است، جک فیلیپس و هارولد براید، دو افسر تلگرافچی کشتی، تا آخرین لحظات در کنار فرستنده رادیویی خود به ارسال پیام‌های مورس CQD SOS پرداختند تا کشتی‌های دیگر را به نجات کشتی در حال غرق فراخوانند (همان: ۳۱). در واقع تلگراف کاربرد نظامی هم داشته است. امروزه بیشتر برنامه‌های مجازی جنبه سرگرمی را دارند البته باید اعتراف کرد که باعث تسهیل در امر ارتباطات و گفت‌وگوها نیز گردیده است.

۴-۵. جایگاه کلمات و واژه‌ها

عمده‌ترین و آشکارترین تغییر در زبان از نوع واژگانی است. در میان تغییرات زبانی که پیش‌تر به آن‌ها اشاره شد، اگر تغییرات آوایی به سبب فراموشی صورت‌های پیشین آن‌ها از نظر گویندگان هر زبان پنهان مانده باشند، برای تشخیص آن‌ها گویندگان نیازمند بررسی‌های دقیق و آگاهانه‌ای در زبان خود هستند اما تغییرات واژگانی به سادگی پیش چشم مردم قرار دارند. در نتیجه آن‌ها هر تغییری در زبان را از این تغییر واژگان به خوبی درک می‌کنند. در دوره نخست از ادوار زبان فارسی، واژه‌ها به دو دسته تقسیم می‌شدند: واژگان نیک و واژگان بد. با مراجعه به نوشته‌های کهن موجود، به ویژه متن‌های دوره فارسی میانه، مشاهده می‌شود که بر اثر ثنویت دینی دو گونه واژه خاص جهان نیکی و جهان بدی وجود داشت. نمونه آن، واژه «گفتن» برابر واژه جهان نیکی است و «داریستن» (= گفتن اهریمنی) برابر واژه جهان بدی است (ابوالقاسمی، ۱۳۷۳: ۱۸۵). این گونه دسته‌بندی واژگان، پس از اینکه ایرانیان در آیین خود تغییراتی دادند، اندک اندک از بین رفت. واژگان در همه زبان‌ها به دو گونه نمود می‌یابند: نمود گفتاری و نمود نوشتاری. این دو گونه زبانی تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند و از آسیب‌های تغییر نیز در امان نیستند. نمود گفتاری بر نمود نوشتاری برتری دارد و از اصول دیگری پیروی می‌کند. مردم گاه واژه‌هایی می‌سازند که شاید هیچ‌گاه در نوشتار از آن‌ها استفاده نشود و با قالب‌های نوشتاری تفاوت‌های فاحشی داشته باشند. زبان فارسی هم از این قاعده مستثنی نیست. از این نظر، شمار واژگان فارسی گفتاری گاهی چند برابر واژگان مورد استفاده در نوشتار است. برای مثال، واژه‌های: تیرپ، برجک، ضایع و بسیاری از واژگان این‌چنینی که فرهنگ لغت خاص خود را می‌طلبند (همان: ۱۸۵).

از دیگر تغییرات واژگانی زبان فارسی، نابودی واژه‌های کهنه و زایش واژه‌های نو است که همه این موارد در هر دو گونه زبان گفتاری و نوشتاری دیده می‌شود. «به یقین، واژگان در هر زبانی علایق و پدیده‌های مورد توجه سخن‌گویان آن را نشان می‌دهند. پدیده‌های مادی یا غیرمادی به نوعی برای مردم جامعه مهم و معتبرند. تغییر در نگرش مردم، شیوه تفکر و باورها و فرهنگ سخن‌گویان، تلاش برای تکامل اجتماعی و رفع نیازها سبب تغییر دیدگاه آن‌ها نسبت به پدیده‌های محیطی و جهانی می‌شود. افزون بر این، پیدایش ابزارها و پدیده‌های نو، در کنار نابودی ابزارها و پدیده‌های بی‌ارزش و تاریخ مصرف گذشته، همگی منجر به زایش واژگان جدید در زبان می‌شوند و مرگ واژگان کهنه را رقم می‌زنند. زایش

واژه‌ها، حرکتی پرشتاب‌تر از مرگ آن‌ها دارد؛ مثلاً واژه «اتومبیل» فوراً وارد واژگان زبان فارسی شد اما مدت‌ها طول کشید تا واژه‌های «درشکه» و «گاری» متروک شد (باطنی، ۱۳۵۵: ۲۰). واژه‌های «داروغه، قبا، چارقد» پس از مدتی در زبان فارسی مردند؛ زیرا عنصر فرهنگی آن‌ها در جامعه مرده بود و واژه‌های «نگهبان، پیراهن، روسری» در فارسی زاده شدند؛ چون عناصر تازه‌ای در فرهنگ شکل گرفت. واژه‌های «قاضی، مجلس» نیز همچنان به زندگی خود ادامه دادند و تا امروز نیز باقی هستند؛ هر چند بار معنایی نخستین خود را از دست داده‌اند. (همان: ۲۱) درباره نوع دیگری از تغییر واژگانی که بخش کوچکی از جامعه در آن نقش دارند باید افزود که کودکان هم با واژه‌سازی خود تغییراتی در زبان به وجود می‌آورند که متفاوت با روش‌های رایج است. چنان‌که مثلاً فعل «می‌بخم» را به جای «می‌بزم» به کار می‌برند که فعلی نامنظم است. کودک در واژه‌سازی ویژه خود ستاک گذشته را با «می» می‌آمیزد و سپس، شش ساخت فعل را از آن می‌سازد. او «ن» مصدری را حذف می‌کند، ستاک گذشته را با «می» ترکیب می‌نماید و شناسه‌ها را به آن می‌افزاید (باقری، ۱۳۷۳: ۲۴) اما این تغییر موقتی است و او هم‌زمان با رشد عقلی و زبانی، شیوه درست واژه‌سازی را به تدریج می‌آموزد.

واژگان در زبان فارسی از منابع مختلفی وارد زبان شده‌اند. برخی از واژگان اصیل‌اند؛ مانند واژگانی از پهلوی اشکانی (مانند، انجم، پنج، رنج، دژ) و زبان سغدی (مانند، آغاز، جغد، زیور) اما واژگان بیگانه‌ای که به فارسی راه یافته‌اند، چهره زبان را دستخوش تغییر کرده‌اند. واژگانی از زبان یونانی که به واسطه زبان عربی به فارسی راه یافتند (مانند، افیون، اسطراب). از دوره غزنویان تا عهد قاجاریه، واژگانی از ترکی (مانند، اتابک، تغار قرچی) و مغولی (مانند، تومان، قآن، قشون، کشیک) و از دوره قاجار تا عصر حاضر، واژگان اروپایی از زبان فرانسه (مانند، روبان، ماشین، دیکته، رادیو)؛ از زبان روسی (مانند، استکان، چمدان، پالتو، اسکناس) و از زبان انگلیسی (مانند، پولور، اسکیت، جت، گازوئیل) به زبان فارسی راه یافته‌اند. واژه‌هایی هم از زبان فارسی به زبان عربی رفته‌اند و سپس شکل معرب آن‌ها دوباره در فارسی رایج شده است؛ مانند، «گوهر» که به «جوهر» تبدیل شد؛ «گاه» فارسی، در عربی به «جاه» تغییر یافته و در فارسی، واژه جاه باقی مانده است. همچنین واژه لگام که به لجام تغییر شکل داده است (ابوالقاسمی، ۱۳۷۳: ۳۲۳). از زبان هندی هم واژگانی (مانند، صبح، سفینه، کافور، نارگیل، نیلوفر) در فارسی باقی مانده است (بهار، ۱۳۵۵: ۲۸۰). این واژگان در لابه‌لای واژگان فارسی پنهان شده و برخی تا امروز هم باقی مانده‌اند.

با حضور پرننگتر رسانه‌ها اوضاع کم‌کم متفاوت شد هرچند در رسانه‌های نوشتاری مانند روزنامه‌ها هم قواعد و اصول نوشتاری تغییر کرده و ساده‌نویس شده‌اند اما این امر نیز در چارچوب اصول آکادمیک بوده است چراکه یک نویسنده باید تمام قواعد و اصول نوشتاری را بداند تا بتواند مطلب خود را به مخاطب منتقل کند راه افتادن موجی از پیام‌های فارسی عجیب و غریب با نگارشی خاص در فضای مجازی مدت‌هاست که باب شده و با همه‌گیر شدن استفاده از شبکه‌های اجتماعی به یک امر همیشگی در این شبکه‌ها تبدیل شده و باعث نگرانی دوستداران ادبیات فارسی شده است (الحسینی، ۱۳۹۵: ۵).

اما با ظهور شبکه‌های مجازی همه چیز تحت تاثیر سرعت و انقلاب‌های اجتماعی و فرهنگی این ابزار جدید قرار گرفت؛ به‌صورتی که دیگر در این عرصه سن و سال و میزان سواد و شناخت اهمیتی ندارد هرکس در هر جایگاه و موقعیتی می‌تواند به تنهایی خود به یک رسانه تبدیل شوند اما وقتی خوب نگاه می‌کنیم نوشتن کلمات بدون در نظر گرفتن صحت آنها مانند «حرف زدن» که می‌شود «حرفیدن»، «وضعیتی» که می‌شود «وعضی»، «زنگ زدن» که می‌شود «بزنم»، «عزیزم» که نوشته می‌شود «عسیسم»، «عجیجم» و واژه‌های دیگری که این روزها در شبکه‌های اجتماعی و شبکه‌های پیام‌رسان تلفن‌های همراه از آن‌ها زیاد استفاده می‌کنند و بدتر از آن‌ها حتی گاه در متن‌های رسمی بیرون از فضای مجازی هم به کار می‌گیرند، این موضوع وقتی جدی‌تری می‌شود که یک نگاه آماری به مصرف‌کنندگان ایرانی این فضاها داشته باشیم فضاهایی که خواه ناخواه مخاطبین خود را تحت تاثیر قرار می‌دهند. (باقری، ۱۳۷۳: ۲۴). تلخیص کلمات و واژه‌ها یا ترکیب حروف و کلمات نامتجانس، استفاده از زبان کوچمه، معادل‌سازی‌های سلیقه‌ای و نیز عاریه گرفتن واژه از زبان‌های دیگر یا استفاده از اشکال و علائم به جای کلمات و واژه‌ها، تصویری اجمالی است از آنچه هم اکنون از نظر زبانی در فضای شبکه‌های اجتماعی در حال جریان است. چنین به نظر می‌رسد که ضرورت‌های ناشی سرعت تعامل؛ فضای غیررسمی و نیز فی‌البداهه بودن کنش‌ها و واکنش‌ها در فضای شبکه‌های اجتماعی منجر به شکل‌گیری نوع خاصی از زبان شده است (همان: ۲۴).

نقش علامات در فضای مجازی با ادبیات تلگراف قدیم متفاوت است چون علامت در اینجا نقش زبان بدن را ایفا می‌کند و بسته به اینکه کدام حس بر دیگری غلبه کند می‌تواند جای این دو باهم عوض شود. مثلاً استفاده از علامت تعجب نشان دهنده عمق احساس فرد است به صورتی که یک علامت! نشان دهنده تعجب کم است و دو علامت!! نشانه تعجب بیشتر است و چند علامت!!!!!! نشان دهنده تعجبی بیشتر از حد تصور است در اصطلاح عامیانه می‌گوییم از تعجب شاخ در آوردن است. ولی تکرار زیاد آن آزار دهنده است. درباره علامت تعجب و سوال که توامان بکار گرفته می‌شود و عمق احساس را به نمایش می‌گذارد، هدف درک بیشتر خواننده از احساس نویسنده است.

ایجاز، سرعت عمل و تغییر نقش کلمات و علامت‌ها از مقتضیات فضای مجازی است. اما این ویژگی‌ها بنابینست منجر به ترویج و اشاعه غلط نویسی و یا نازل کردن سطح ادبیات در جامعه شود. برای جلوگیری از چنین آثار و پیامدهایی ضروری است کاربران فعال و فرهیخته بطور خود

جوش جریانی را برای پاسداشت از زبان و ادبیان فارسی شکل دهند. به طور کلی محیط مجازی، زبان و ادبیات جدیدی را ایجاد کرده که الزاماً مطابق یا مغایر با زبان و ادبیات فارسی نیست و بلکه زبانی جدید با ویژگی‌های خاص خود است و گاهی حتی نقش زبان بدن و ارتباطات غیرکلامی در فضای واقعی را ایفا می‌کند. نباید فراموش کنیم که ورود نرم افزارها و اپلیکیشن‌های جدید امکان نوشتن را برای عموم مردم فراهم آورده است، شاید قبل از این یک خانم خانه‌دار یا فردی که شغل آزاد دارد کمتر فرصت می‌کردند بنویسند یا به عبارت دیگر کمتر مجبور می‌شدند از کلمات استفاده کنند، از این رو نیاز به دانستن شکل اصلی کلمات را کمتر حس می‌کردند.

۶- نتیجه‌گیری

زبان پدیده‌ای اجتماعی است که همراه با تحولات اجتماعی دگرگون می‌شود. همان‌گونه که جوامع انسانی در گذر تاریخ گرفتار تغییراتی می‌شوند، جوامع زبانی یا گروه‌های زبانی نیز در این سیر تاریخی تحول و تغییراتی می‌یابند. در گذر زمان، زبان‌ها از جهات مختلفی چون اصوات، واج‌ها، ساختار صرفی و نحوی، واژگان و معنا متحول شده‌اند. این عناصر سازنده زبان، پیوسته در معرض تغییرند. در بین آن‌ها، واژگان بیش از سایرین دچار دگرگونی می‌شود اما دستگاه صوتی و دستگاه ساختاری سخت در هم تنیده‌اند و رخنه در آن‌ها مشکل و در نتیجه تغییر کندتر است ولی واژگان زبان به هم بافته نیستند و نفوذ عوامل مختلف تغییر در آن‌ها آسان است؛ زیرا با کم و زیاد شدن واژگان، روابط بین عناصر تغییر نمی‌کند. واژگان آیینی فرهنگ مردم هستند. زبان فارسی هم مانند دیگر زبان‌های زنده دنیا تغییراتی را تجربه کرده است. در تحول و تغییر زبان فارسی عوامل عمده‌ای نقش داشته‌اند که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: پیدایی اسلام، حکومت ترکان، هجوم مغولان و تسلط اقباشان، توسعه روابط فرهنگی و سیاسی و تجاری ایران و کشورهای دیگر و به ویژه مسئله تکنولوژی. تلگراف صنعت قدیمی می‌باشد که باعث رونق‌دهی به اقتصاد و سیاست شد البته نقشی که تلگراف در زبان ایفا کرد بی‌نظیر بود. وجود واژگان جدید به صورت رمز توانست توفیق فراوانی را برای زبان ایجاد کند. تلگراف با پیشروی صنعت علم و تکنولوژی توانست به رشد فراوانی دست یابد و دچار تغییر و تحولاتی گردد. در دنیای امروز، تحول زبان مانند گذشته همراه و هماهنگ با دگرگونی و نیازهای جامعه صورت می‌گیرد؛ به همین سبب، واژگان فارسی نو - اصل یا قرضی - منعکس‌کننده دگرگونی‌های اجتماع و باورها و تمایلات امروز مردم هستند. رشد دنیای تکنولوژی و اینترنت باعث ایجاد چندرسانه‌ها شد؛ به طوری که ارتباطات کلامی توانست تا مرز ایجاز پیشرفت کند، به گونه‌ای که یک شکلک بتواند احساسات مخاطب را بیان کند. پژوهش حاضر به مقایسه این روند پرداخته و عواملی همانند اختلافات واژگانی، زبانی، محتوایی، کاربردی و جایگاه واژگان در تلگراف قدیم و برنامه‌های مجازی امروزه را تبیین کرده است. در این مقایسه خواننده به خوبی تأثیر تکنولوژی بر تغییرات زبانی را حس می‌کند. تسریع در تبدلات و تغییرات واژگانی فراوانی در زبان فارسی ایجاد شده که هم توانسته آن را رشد دهد و هم توانسته بار منفی را برای آن به ارمغان آورد.

کتابنامه

- ۱- ابوالقاسمی، محسن، (۱۳۷۳)، تاریخ زبان فارسی، چاپ دوم، تهران: سمت.
- ۲- اسمیت، تونی، (۱۳۷۸)، آیا پایان تلگراف مرس فرا رسیده است؟، پیام یونسکو، سال سی و یکم، ش ۳۵۱، صص ۲۲-۲۹.
- ۳- امیدوار، احمد علی و صارمی، علی اکبر، (۱۳۸۱)، اعتیاد به اینترنت: توصیف، سبب‌شناسی، پیشگیری، درمان و مقایسه‌های سنجش اختلال اعتیاد به اینترنت، مرکز مشاوره و خدمات روان‌شناختی پردیس، مشهد: تمرین.
- ۴- امیر پور، مهناز، گریبانی، مریم، (۱۳۹۲)، تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی جوانان، فصلنامه دانش انتظامی خراسان شمالی، صص ۳۹-۲۳.
- ۵- باطنی، محمدرضا، (۱۳۵۵)، مسائل زبان‌شناسی نوین، چاپ اول، تهران: آگاه.
- ۶- _____، _____، (۱۳۶۹)، زبان و تفکر، چاپ اول، تهران: فرهنگ معاصر.
- ۷- باقری، مه‌ری، (۱۳۷۳)، مقدمات زبان‌شناسی، چاپ سوم، تهران: دانشگاه پیام نور.
- ۸- بهار، محمدتقی، (۱۳۵۵)، سبک‌شناسی، ج ۱، تهران: امیر کبیر.
- ۹- پورمند، اشرف، (۱۳۸۶)، ارتباطات از قدیم تا به حال: ارتباطات از دود تا چت، روزنامه ایران، کودک و بادیادک، ش ۳۶۸۳، ص ۱۶.
- ۱۰- الحسینی، نجنه، (۱۳۹۵)، ادبیات فارسی، زیر تیغ شبکه‌های اجتماعی، روزنامه رسالت، ص ۵.
- ۱۱- حق‌شناس، علی‌محمد، (۱۳۸۷)، «روزآیندسازی زبان فارسی در حوزه علم» ارائه شده در همایش پاسداری و تقویت زبان فارسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی: تهران.
- ۱۲- دوستخواه، جلیل، (۱۳۹۲)، «زبان فارسی از آشوب تا سامان»، ارائه شده در سایت کانون پژوهش‌های ایران‌شناختی به نشانی اینترنتی www.iranshenakht.blogspot.com، شماره ۳/۴.
- ۱۳- رجایی، عبدالمهدی، (۱۳۸۴)، تلگراف و انقلاب مشروطیت ایران، حافظ، ش ۱۷، صص ۱۹-۱۴.
- ۱۴- فرنقی زاده، محمد رضا، (۱۳۹۴)، از زبان تلگراف تا زبان تلگرام، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ص ۳.
- ۱۵- قایم مقامی، جهانگیر، (۱۳۵۱)، سابقه تلگراف در ایران (بخشی از تاریخ رقابت‌های انگلیس و روس)، بررسی‌های تاریخی، ش ۳۸، صص ۱۲۰-۱۲۳.

- ۱۶- کاستلز، مانوئل، (۱۳۸۰)، عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ، ج ۱، ظهور جامعه شبکه‌ای، علی پایا (ویراستار ارشد)، احد علیقلیان، افشین خاکباز، تهران: طرح نو.
- ۱۷- محسنی، منوچهر، (۱۳۸۰)، جامعه‌شناسی جامعه اطلاعاتی، چاپ اول، تهران: دیدار.
- ۱۸- محسنیان راد، مهدی، (۱۳۶۹)، ارتباط شناسی، چاپ اول، تهران: سروش.
- ۱۹- نغزگوی کهن، مهرداد، (۱۳۸۷)، نقش بازتحلیل در تغییرات صرفی زبان فارسی، مجله زبان و ادبیات فارسی، سال ۴، ش ۱۱، صص ۱۱-۱۲.
- 20- Chomsky, noam. 1965. aspects of the theory of syntax. Cambridge.ma: mit press.